УДК 336.717

ОЛІЙНИК А. В.,
АТАМАНОВА Ю. І.
Хмельницький національний університет

ПРОБЛЕМИ ДІЯЛЬНОСТІ БАНКІВ НА РИНКУ КРЕДИТУВАННЯ В УМОВАХ ФІНАНСОВОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ

У статті досліджено основні напрями розвитку банківського кредитного ринку за умов кризового стану економіки. Розглянуто сутність поняття «проблемний кредит» та його вплив на стабільність банківського сектору. Акцентовано увагу на класифікації проблемної кредитної заборгованості в банках. Визначено основні напрями вдосконалення діяльності банків зі зменшення обсягів недіючих кредитів.

Ключові слова: банк, банківська система, банківський сектор, кредит, проблемний кредит, недіючий кредит.

OLIINYK A.,
ATAMANOVA Ju.
Khmelnitskiy National University

PROBLEMS OF THE ACTIVITIES OF BANKS ON THE MARKET OF LENDING IN THE CONDITIONS OF FINANCIAL INSTABILITY

The purpose of the article is theoretical substantiation and analysis of the current state of the bank lending market, the study of problem aspects of bank lending and the search for ways to reduce the volume of non-performing loans in banking activities. The article analyzes the main directions of development of the bank credit market in the conditions of the crisis state of the economy. The essence of the concept "problem loan" and its influence on the stability of the banking sector is considered. The emphasis is placed on the classification of problematic credit indebtedness in banks. The basic directions of improvement of activity of banks on decrease of volumes of non-performing credits are determined. In today's conditions, in order to stabilize the financial and economic situation in the country, an efficiently functioning, reliable and developed banking system is needed that would provide lending to the real sector of the economy. The positive consequence of the radical struggle of the NBU with insider lending should be to increase the financial stability of banks, narrowing the possibilities of withdrawal of assets through controlled operations, adequate reflection of credit risks and corresponding capital requirements. Therefore, it is necessary to continue work on improving the methodology of identification and risk assessment of the transformation of assets into non-working through transactions with insiders. It is established that the causes of accumulation of non-performing loans are the economic crisis of recent years. The sharp drop in the hryvnia made foreign currency loans unsustainable both for business and for ordinary citizens. Among the reasons for the accumulation of bad debts is also insufficient supervision by the regulator over the activities of banks.

Key words: bank, banking system, banking sector, credit, bad credit, inactive credit.

Постановка проблеми. В сучасних умовах, для стабілізації фінансово-економічної ситуації в країні, необхідна ефективно функціонуюча, надійна та розвинена банківська система, яка б забезпечила кредитування реального сектору економіки. Для забезпечення ефективного функціонування банківської системи України, в умовах кризового стану економіки та посилення євроінтеграційних процесів, необхідно дослідити особливості сучасного стану розвитку кредитного ринку та визначити перспективи його розвитку в банківській системі України. Тому важливою складовою розвитку як банківського сектору в цілому, так і окремого банку є формування якісного кредитного портфеля. Недосконалий ризик-менеджмент кредитної діяльності банку, результатом якого є збільшення рівня недіючих кредитів (з англ. non-performing loans – NPL), негативно впливає на ліквідність і платоспроможність банківських установ. Усе це зумовлює актуальність досліджень спрямованих на з'ясування сутності недіючих кредитів, їх впливу на банківську діяльність та розроблення заходів для зменшення їх обсягів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останнім часом у вітчизняній науці з'явився цілий ряд ґрунтовних публікацій щодо організаційно-правових та інформаційно-аналітичних засад діяльності банків на ринку кредитування. Слід відмітити праці Л.А. Бондаренко, Г.Т. Карчевої, В. Козюка, В.І. Міщенка, Ю.І. Осечко, Т.В. Стародубцевої та інших.

Разом з тим аналіз наукової літератури, з даної проблематики, дозволяє стверджувати, що ряд проблем залишається невирішеними. Зокрема, недостатньо дослідженою є проблема уникнення недіючих кредитів у банківській діяльності в умовах криз. Потребують подальшого дослідження питання розроблення заходів, спрямованих на ефективне управління кредитними портфелями банків із урахуванням фінансово-економічної кризи та євроінтеграційних напрямків розвитку економіки України. Тому метою статті є теоретичне обґрунтування та аналіз сучасного стану ринку банківського кредитування, дослідження проблемних аспектів банківського кредитування та пошук шляхів зменшення обсягів недіючих кредитів у банківській діяльності.

Виклад основного матеріалу. Недоліки функціонування систем ризик-менеджменту вітчизняних банків, в умовах несприятливого макроекономічного середовища в країні, призвели до швидкого погіршення якості їх кредитних портфелів. Підтвердженням цього є тенденція до стрімкого зростання

обсягу сформованих банками України резервів за активними операціями з 20,2 млрд грн у 2007 році до 321,3 млрд грн у 2015 році [1]. Слід зауважити, що продовження зростання резервів за кредитними операціями без випереджального нарощення власного капіталу і кредитного портфеля є стримувальними чинниками розвитку банківської системи України.

Діяльність банків залишається низькорентабельною. Значення показників рентабельності активів і рентабельності капіталу у 2009–2011, 2014–2015 роках були від'ємними, що свідчить відповідно про неефективне розміщення банками залучених ресурсів і використання власного капіталу [1].

Основною причиною збиткової та неефективної діяльності банків України є різке погіршення якості кредитного портфеля через неспроможність позичальників повертати свої кредити та сплачувати відсотки.

Досвід України та інших країн свідчить про те, що зростання проблемної кредитної заборгованості є закономірним наслідком фінансово-економічних криз. Значні обсяги проблемних кредитів, які зумовили величезні збитки банків, та великі обсяги отриманих кредитів рефінансування, котрі банки мають повернути, свідчать про високі ризики та недостатньо фінансову стійкість банківської системи, обмежені можливості кредитування та необхідність реформування банківської системи [2, с.413].

Великі обсяги проблемних кредитів зумовлені також значними обсягами реструктуризованих кредитів, вагома частина яких може бути неповернена, оскільки більше половини підприємств в Україні є збитковими і зберігається дефіцит обігового капіталу. Багато банків і позичальників ризикують ув'язнути в ризиковій спіралі: зростання простроченої заборгованості - нарощування резервів за проблемними кредитами - зменшення кредитних ресурсів - скорочення обсягів кредитування - дефіцит обігового капіталу - зростання простроченої кредитної заборгованості та неповернення виданих кредитів [2, с.429]. Динаміку обсягів недіючих кредитів вітчизняних банків за 2007-2015 роки показано за даними таблиці 1.

Таблиця 1

Динаміка обсягів недіючих кредитів банків України протягом 2007–2015 рр. (розраховано за [1])

Показники	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Кредити надані, млрд грн	485,4	792,2	747,4	755,0	825,3	815,3	911,4	1006,4	965,1
Недіючі кредити, млрд грн	233,6	30, 6	105, 5	120,4	126,3	169,3	152,9	191,1	270,5
Частка недіючих кредитів, %	1,3	2,3	9,4	11,2	9,6	8,9	7,7	13,5	21,2
Співвідношення недіючих кредитів до капіталу, %	313,8	9,16	31,97	29,17	25,76	36,03	30,65	61,07	129,0
Співвідношення недіючих кредитів до сукупних валових кредитів, %	48,12	3,88	13,70	15,27	14,73	16,54	12,89	18,98	28,03

Як бачимо за даними таблиці 1, протягом періоду 2007-2015 років спостерігаються високі значення показника співвідношення недіючих кредитів без урахування резервів до капіталу. Виключення складає лише 2008 рік – 9,2%. Зростання у 2014 році даного показника до – 61,07% пов'язано не лише з погіршенням якості активів, а й запровадженням нової класифікації кредитів НБУ. Однак, зростання показника співвідношення недіючих кредитів без урахування резервів до капіталу в 2015 році до рівня – 129,0% є причиною погіршення якості активів банків, і як результат визнання НБУ неплатоспроможними 93 банки протягом 2014-2016 років.

Ефективне управління проблемними кредитами ускладнюється тим, що сьогодні не існує єдиного підходу до розуміння сутності «проблемний кредит». Як відомо, аналіз рівня проблемної заборгованості банками відбувається самостійно, більш того, для вітчизняних банків алгоритм розрахунку проблемної заборгованості чітко не прописаний [3, с.170].

Більшість банків визначає проблемні кредити відповідно до міжнародних стандартів фінансової звітності (МСФЗ), яка більше орієнтується на судження банків та їхніх аудиторів. Так, стандарт 39 визначає: «Корисність фінансового активу або групи фінансових активів зменшується і збитки від зменшення корисності виникають, якщо і тільки якщо є об'єктивне свідчення зменшення корисності внаслідок однієї або кількох подій, які відбулися після первісного визнання активу (подія збитку), і така подія (або події) збитку впливає (впливають) на попередньо оцінені майбутні грошові потоки від фінансового активу або групи фінансових активів, які можна достовірно оцінити. Може бути неможливим ідентифікувати одну, окрему подію, що спричинила зменшення корисності. Скоріше поєднаний вплив кількох подій може спричинити зменшення корисності». Як бачимо, проблемний кредит визначається через зменшення його корисності внаслідок настання певних подій [4, с.32].

Банківські кризи в Україні 2008-2009 та 2014–2016 років продемонстрували суттєву вразливість фінансової стабільності до швидкого збільшення NPL. При цьому, за тривалий період часу НБУ декілька

разів змінював методику визначення непрацюючих кредитів, тим самим ускладнюючи оцінку даного показника в довгостроковій перспективі. Останні зміни методики регламентуються Постановою Правління НБУ № 351 "Про затвердження Положення про визначення банками України розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями". Згідно з нею в Україні запроваджується загальноприйнятий підхід до ідентифікації NPL. Ними визнаються активи (кредити), щодо яких виконується як мінімум одна з двох умов: контрагент банку допустив просрочку платежу на понад 90 днів (у випадку банків – 30 днів); контрагент не спроможний забезпечити виконання своїх зобов'язань в установлений термін без процедури стягнення застави [5].

На те, що попередні методики розширювали можливості банків маніпулювати визнанням активів як NPL, вказує стрибок частки NPL в загальній сумі кредитів з 30,47% на кінець 2016 року до 56,6% на квітень 2017 року (при цьому, таке підвищення зумовлено зміною методології обрахунку показника (+3,6%), виключенням позабалансових активів з бази обрахунку (+7,4%), переоцінкою якості кредитного портфеля ПАТ «ПриватБанк» після націоналізації (+15,1%) [6].

На нашу думку, тенденція до формування NPL в економіці України є відображенням загальних структурних викривлень. Так неадекватність оцінки їх величини пов'язана з фундаментальною недокапіталізованістю банківської системи. Кредитування пов'язаних з банком осіб змінило рівновагу між банками та позичальниками щодо здатності примусу до виконання зобов'язань. Так, на 5 найбільших бізнес-груп припадає 34% валових та 17% чистих кредитів, на 10 найбільших груп – 41% та 23%, на 20 – 49% та 23%. У випадку 5 найбільших груп показник непрацюючих кредитів склав 83% (кредитний ризик 81%), у випадку 10 груп – 79% (76%, відповідно), у випадку 20 груп – 75% (72%) [6]. Відмінності у тому, як фактор концентрації впливає на формування банками резервів і на рівень NPL, засвідчує, що банки не завжди коректно оцінюють інституціональний ризик, з іншого боку, це може свідчити про політично вмотивоване та інтенсивне кредитування інсайдерів. Зауважимо, що динаміка кредитів, резервів під ризики від активних операцій та NPL в Україні не описується в чистому вигляді звичними моделями кредитного циклу.

Вважається, що нормальною є ситуація, коли зростання резервів відстає від зростання кредитів на фазі експансії, і – навпаки – переганяє його на фазі стиснення. Тому реакція NPL повинна бути чітко прив'язаною до коливань в обсягах кредитування. До глобальної фінансової кризи кредитна експансія розпочалась на тлі значної частки недіючих кредитів, а їх зменшення в зону 3-5% у 2008 році виглядає неправдоподібним. У подальшому зростання NPL відобразило природну реакцію на кризу, але розпочало знижуватись у 2013 році, коли вже були очевидними ознаки стагнації вітчизняної економіки, а монетарна політика 2012-2013 років характеризувалась як достатньо жорстка.

У 2014-2016 роках NPL почали зростати, але в характері такого зростання можна побачити і реакцію на кризу і неефективний менеджмент кредитних ризиків на попередньому етапі. Це підтверджують розходження траєкторій зростання обсягів кредиту та обсягів сформованих резервів. Якщо до 2010 року такі траєкторії перебувають в логічній зв'язці, в період 2011-2013 років поводяться неприродно, негативно корелюючи, то в подальшому їх характер засвідчує доформування резервів як відображення їх недостатнього рівня. Така ситуація означає, що в період після глобальної фінансової кризи в банківській системі України чітко сформувались глибокі структурні викривлення, зорієнтовані на заниження рівня кредитних ризиків як передумов уникнення докапіталізації банків з боку власників.

Відмінності в характері відновлення кредитування та в поведінці банків після криз 2008-2009 та 2014-2015 років слід пов'язувати з тим, що в першому випадку шок сприймався як транзитивний, хоч і сильний, а підходи до банківського регулювання практично не змінились, тоді як в другому випадку шок сприймається як перманентний з огляду на невизначеність ситуації з війною на Сході України, а банківське регулювання змінюється в напрямку забезпечення фінансової стабільності. Останнє часто розцінюється як підвищення регуляторного тиску та зниження прибутковості банківського бізнесу через те, що у попередні періоди відповідальність власників була суттєво занижена за рахунок недокапіталізації банків та перекладання фінансування інсайдерських проектів на вкладників та платників податків.

Розроблені НБУ трирічні індивідуальні програми зміни кредитного портфеля в напрямку виконання нормативу кредитування інсайдерів покликані дати можливість банкам пристосуватись до нового регуляторного середовища. Позитивним наслідком радикальної боротьби НБУ з інсайдерським кредитуванням має виступити підвищення фінансової стабільності банків, звуження можливостей виведення активів через контрольовані операції, адекватне відображення кредитних ризиків та відповідних потреб у капіталі. Іншим позитивним наслідком має виступити відновлення ринкових принципів процесу кредитування та покращення доступу до кредиту з боку приватного сектора. Така переорієнтація кредитування є фундаментальною передумовою відновлення швидкого економічного зростання, оскільки спрямування позикових коштів регулюватиметься ринковими перспективами, а не характером «специфічних» стосунків між кредитором та позичальником.

З іншого боку, наявність дискреційності у визнанні кредитів з пов'язаними особами (інсайдерами) викликає застереження, передумовою чого слід визнати непрозорість власності та структури бізнесу позичальників. Чим більш непрозорими будуть схеми кредитування, тим більше дискреційності потребуватиме регулятор задля забезпечення фінансової стабільності. Враховуючи відсутність радикальних

змін в бізнес-кліматі, зниження показника пов'язаних кредитів по банківській системі до 28,23% на перший квартал 2017 року виглядає оптимістичним. Не виключено, що банки певною мірою відновлюють можливості обходити регуляторні обмеження на інсайдерські кредити. Зміна методики визначення пов'язаних кредитів у 2015 році дала можливість побачити, що по банківській системі рівень пов'язаного кредитування сягнув 63,72% у 2015 році, знижуючись до 28, 8% у 2016 році. При цьому, по окремих банках фактичний рівень пов'язаних кредитів сягав 90-100% [6].

Так, тільки за 2014-2015 рр. прострочені кредити банків України збільшилися в 2,9 разів до 202 млрд. грн., а їх частка в загальному обсязі наданих кредитів зросла з 7,7% до 21,2% станом на 01.12.2015 р., проте за даними спеціалізованих агентств рівень проблемності досягає 50% (таблиця 1). За 2014-2016 роки NPL утворювались як внаслідок втрати активів на окупованих територіях, так і внаслідок шахрайських дій з виведення активів та доведення банків до банкрутства. Можна констатувати, що найбільш «природним» способом недіючі кредити утворились внаслідок девальвації у випадках, коли контрагенти не були пов'язаними особами. Це означає, що спосіб розв'язання проблеми непрацюючих кредитів повинен бути чітко прив'язаний до факторів їх виникнення.

Наприклад, створення агенцій з викупу поганих кредитів допомагає розв'язати проблему розчистки балансів, але лише у випадку, коли NPL відображають неспроможність позичальника пристосуватись до нових умов та/або переоцінку платоспроможності позичальника банком. Однак, у випадку, коли більшість NPL утворюється внаслідок кредитування пов'язаних з банком осіб, створення подібної агенції є прямим перекладанням відповідальності за непрозорі операції на платників податків.

Приймаючи до уваги якість таких кредитів, а також секторну структуру NPL (63,6% кредитів виданих фірмам, що надають «інші види послуг», є непрацюючими, схожі показники непрацюючих кредитів у добувній (52,7%) та переробній (57,7%) промисловості, тоді як в сільському господарстві лише 26%), застосування такого підходу до розчистки кредитного ринку провокуватиме додаткові інституціональні ризики та принесе більше шкоди (moral hazard), ніж вигоди [6].

Активне заохочення банків до покращення кредитних портфелів на основі домовленостей з позичальниками вже розпочато НБУ. Цей процес не потребує додаткової державної підтримки. Водночас, удосконалення оподаткування процесу визнання поганих боргів та їх списання можна вважати суттєвим стимулом підвищення еластичності роботи кредитного ринку. Чим складнішими будуть процедури списання непрацюючих кредитів та чим більшою мірою вони будуть обмежувальними для банків, тим повільніше буде розчищатись кредитний ринок, створюючи несприятливе підґрунтя для відновлення кредитування та збільшення надходження податків внаслідок пожвавлення економічної активності.

Іншим поглядом на проблему може бути так званий політико-економічний підхід. Якщо значна частка поганих боргів утворилась внаслідок політично вмотивованого кредитування, то і їх стягнення також потребує політичного підходу. З одного боку, сам факт застосування чинних вимог до боржників може вже свідчити про політичний підхід до розв'язання проблеми. Відхід від преференційності та реалізація принципу "закон один для всіх" є потужним сигналом для оздоровлення кредитного ринку.

З іншого боку, включення питання про повернення заборгованості по великих кредитах, наприклад, перед державними банками, у більш широкий контекст домовленостей з бізнес-групами може робити відносним принцип верховенства права та генерувати соціальні втрати у інших сферах. Іншими словами, компроміс може бути одним з варіантів вибору з поміж альтернатив (trade-off): або розв'язання проблеми заборгованості і паралельні поступки олігархічним групам в інших питаннях, або жорстке слідуванням законодавчим вимогам і контр-дії з боку олігархічних груп (юридичного, економічного чи політичного плану). І один і другий варіанти не виключають додаткових політичних ризиків нормалізації функціонування кредитного ринку. А це, у свою чергу, ще більше актуалізує питання про створення такого бізнес-клімату, в рамках якого попит на кредити відновлювався би поза інсайдерськими зв'язками.

Масштабна банківська криза в сукупності із трансформаціями підходів до банківського регулювання в Україні викрили фундаментальну проблему ефективності і сформованих інституціональних викривлень усього процесу кредитування.

Невпинне прирощення показника непрацюючих кредитів (NPL) засвідчило незадовільну якість кредитного портфеля. По-перше, зростання значення NPL існує вже після вжиття удосконалених наглядових технологій щодо багатьох банків. По-друге, ідентифікація пов'язаних кредитів на основі попереднього встановлення кінцевих власників та бенефіціарів підтвердила припущення про те, що інсайдерські зв'язки можуть працювати в обидва боки. При бажанні пов'язані кредити можуть або обслуговуватись належним чином, або – перетворитись на канал виведення активів з банків. По-третє, концентрація NPL засвідчила факт політично вмотивованого кредитування та нагляду, які за останній час підсилились неоднозначними юридичними рішеннями на користь відтермінування погашення боргів перед державними банками.

Тож, проблема NPL в Україні не є типовим проявом кредитного циклу. Це ставить під сумнів, чи зниження ставок, послаблення вимог щодо формування резервів, експансія рефінансування стануть достатнім поштовхом до відновлення кредитування.

Глобальна фінансова та криза корекції дисбалансів у зоні євро продемонстрували, що від швидкості розчистки кредитного ринку залежить швидкість відновлення економки та загальне одужання фінансової

системи. При цьому, швидкість визначається як глибиною кризи (масштабом попередньо нагромаджених дисбалансів на ринку активів та в процесі кредитування), характером антикризових заходів (програми викупу поганих активів, списання поганих кредитів з послідуючою докапіталізацією, націоналізація банків, додаткові стимули для реструктуризації), так і інституціональними характеристиками економіки (якість корпоративного управління, захищеність прав кредиторів та інвесторів, схильність до позасудових форм фінансової реструктуризації).

Розчистка балансів кредиторів і позичальників – це важлива передумова відновлення кредитування. Водночас, між рівнем NPL та посткризовою динамікою кредитів не завжди простежується зв'язок. Структурні особливості економіки та поява нових секторів з хорошими перспективами зростання, так само як і проблеми юридичного плану, або податкові бар'єри перед списанням поганих боргів, уможливлюють поєднання відновлення кредитування з досить високими значеннями непрацюючих кредитів. Це означає, що швидкість відновлення кредитування при наявності поганих боргів буде залежати від того, наскільки фактори сповільнення кредитування і чинники збільшення кредитування компенсують один одного.

Для вирішення проблеми NPL необхідно: забезпечити захист прав кредиторів, прийнявши відповідні законодавчі акти; вирішити податкові проблеми при роботі з проблемними активами; створити правове поле для вторинного ринку кредитів в Україні; створити сприятливі умови для реструктуризації проблемних активів (як для кредиторів, так і для боржників). Зокрема, Національний банк знайшов інструменти впливу на недисциплінованих позичальників, які, користуючись відсутністю у банків інформації про заборгованість клієнтів в інших банках, можуть взяти декілька кредитів у кількох банківських установах і обслуговувати лише частину з них, припинивши обслуговування за іншою частиною кредитів і не зголошуючись на реструктуризацію цієї заборгованості.

До фінансової кризи 2008-2009 років, методика оцінки проблемних активів базувалася на матриці з п'яти рівнів (стандартна, субстандартна, під контролем, сумнівна і безнадійна заборгованості), якою банкам було досить легко маніпулювати. До того ж, до загальної суми кредитного портфелю включали позабалансові активи, тому у відносному вираженні відсоток проблемних кредитів був меншим. НБУ, намагаючись уникнути нових криз у банках через виведення коштів на пов'язаних кредиторів або через «сірі» схеми, ввів нові правила оцінки кредитного ризику. Перерахована за новими правилами частка проблемних кредитів зросла. Нові правила набагато консервативніші і, за словами керівництва НБУ, відповідають міжнародним стандартам. За цими правилами до непрацюючих кредитів (non-performing loans або NPLs) належать ті, за якими позичальник протягом 90 днів не сплачує відсотки, або ті, які визнано дефолтними на підставі «судження», навіть якщо прострочки не було.

До дефолтних кредитів банки, згідно з постановою НБУ [5], повинні відносити кредити позичальникам, у яких відсутні персонал, необхідний для операційної діяльності, або майно та основні засоби (коли кредит узятий на неопераційну компанію). Саме на такі кредити, за даними НБУ, припадає більшість позик, визнаних дефолтними. Також до дефолтних кредитів за новими правилами відносять кредити, які були реструктуризовані, якщо інші кредити цьому позичальнику були списані частково чи повністю, якщо позичальник не подав до банку фінансову звітність.

Таким чином, навіть якщо кредити обслуговуються у повному обсязі, а позичальник – неопераційна компанія групи, фінансова стійкість якої задовільна, такий кредит може бути судженням віднесено до недіючого. Те саме стосується кредиту, реструктуризованого за домовленістю із сумлінним позичальником, який виявився тимчасово неспроможним платити відсотки. І до, і після кризи іноземні інвестори та материнські структури українських банків спиралися в оцінці проблемних кредитів на дані міжнародного аудиту, який можна вважати найнадійнішим з доступних незалежних джерел інформації. Ці цифри вважалися грубими орієнтирами для оцінки рівня проблемних кредитів у банківській системі України за відсутністю надійних даних за українськими стандартами фінансової звітності. До уваги бралися цифри за простроченими понад 90 днів, але не знеціненими кредитами, не простроченими, але знеціненими, простроченими і знеціненими кредитами.

Так, на кінець 2016 року в банку «Креді агріколь» було лише 20% дефолтних або прострочених кредитів, у «Райффайзенбанку аваль» прострочена та дефолтна заборгованість становила 28% портфеля. У ПУМБ аудитори знайшли 41% прострочених або знецінених кредитів, в Укрсоцбанку понад 90 днів прострочили обслуговування 47% портфеля, а в «Альфа банк» прострочено понад 90 днів або знецінено 58% кредитів. Ці цифри дещо кращі за консолідовану оцінку НБУ, але порядок цифр все одно вказує на дуже погану якість кредитного портфеля [6].

Реальний стан обслуговування кредитів позичальниками у 2017 році також можна було б простежити за динамікою процентних доходів банків. Цей показник теж недосконалий, бо він не відображає фактичного грошового потоку, а лише нараховані банком відсотки за кредитами. Проте в динаміці фактичне погіршення стану обслуговування боргів було б помітним. Отже, реального погіршення якості банківських активів, судячи з динаміки процентних доходів, не відбувається. Зростання проблемних активів в частині кредитування неопераційних компаній після перегляду методології може бути як результатом «сірих» практик кредитування пов'язаних осіб, так і неприємною національною особливістю економіки, особливо торгівлі. Для захисту свого майна та з метою оптимізації оподаткування власники компаній часто

структурують бізнес через багато структур (ТОВ, ФОП) і тримають активи та грошові потоки у різних компаніях. Після введення більш жорстких вимог до оцінки кредитного ризику позичальників практика кредитування неопераційних компаній може поступово змінитися. Однак для створення здорового фінансового ринку цього недостатньо. Бізнес-клімат, податкова система та рівень захисту прав власності повинні сприяти тому, щоб компаніям було вигідніше структурувати бізнеси прозоро, показувати прибутки та позичати кошти, а банки повинні отримати належний захист своїх прав як кредиторів після ухвалення відповідного закону.

У загальному обсязі кредитування станом на початок червня 2017-го року частка непрацюючих кредитів склала близько 56%. З них — у банках з часткою держави в капіталі частка непрацюючих кредитів становила 72%. У банках з приватним капіталом — близько 26%. В розрізі позичальників, 83% складають кредити корпоративному сектору. Зазначимо, у попередні 3 роки частка непрацюючих кредитів була нижчою 40%, а станом на початок 2015-го року була близькою до 25%. Причиною суттєвого збільшення частки непрацюючих кредитів у Раді Нацбанку бачать попередню переоцінку якості кредитів ПАТ КБ «ПриватБанк» після націоналізації. Приріст кількості непрацюючих кредитів також пов'язують із запровадженням нових підходів щодо оцінки розміру кредитного ризику та зміни класифікації активів (постанова Національного банку №351 «Про затвердження Положення про визначення банками України розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями») [6].

Зокрема, у 2017 році було введено у нормативну базу відповідний термін NPL – раніше це було досить заплутане визначення, що базувалося на класифікаційних вимогах регулятора до кредитів. Недіючі кредити (nonperforming loans (NPL) – відповідно до діючої класифікації це сумнівні та безнадійні до повернення кредити. Згідно з рекомендаціями МВФ, кредити вважають недіючими, якщо сплата основної суми та процентів за ними прострочені: 1) на три місяці (90 днів) або більше; 2) менше ніж на 90 днів, проте відповідно до національних норм нагляду вважається, що обслуговування такого кредиту є «слабким» або «незадовільним». Якщо кредит був кваліфікований як недіючий, то він повинен залишатись у цій категорії до списання або отримання виплат. Будь-який кредит, який заміщує кредит, що був кваліфікований як недіючий (реструктуризація, переоформлення, рефінансування кредиту) повинен залишатись у цій категорії до отримання виплат процентів та повернення суми кредиту. До обсягу кредитів, кваліфікованих як недіючий, включається загальний обсяг заборгованості за ними, а не тільки прострочена сума. Сьогодні у вітчизняній практиці до недіючих кредитів відносять сумнівні та безнадійні кредити та кредити, які їх заміщують. Поряд з недіючими кредитами виділяють поняття «проблемні кредити», до складу яких включають прострочені та сумнівні кредити. Проте, фактично до проблемних кредитів відносять виключно суму прострочених платежів за кредитом згідно даних бухгалтерської звітності, а не загальний обсяг кредитів, за якими допущено прострочення. Прострочені кредити – це заборгованість, яка не погашена в термін (строк), встановлений договором [7].

Таким чином, можемо припустити, що, якби норми даного Положення діяли у попередні роки, то і дані щодо розміру недіючих кредитів за ці періоди були б набагато більшими.

Висновки. Отже, необхідно продовжити роботу щодо вдосконалення методології ідентифікації інсайдерських зв'язків та оцінок ризику перетворення активів на непрацюючі за рахунок операцій з пов'язаними особами, а також провести класифікацію непрацюючих кредитів з метою диференційованого підходу до розчищення кредитного ринку в рамках реалізації комплексної стратегії підвищення якості банківських активів. У свою чергу, банківські експерти, причинами накопичення непрацюючих кредитів бачать економічну кризу останніх років та спадщину кризи 2009 року по іпотеці. Різке падіння гривні зробило валютні кредити непідйомними як для бізнесу, так і для пересічних громадян. Серед причин накопичення проблемної заборгованості називають також і недостатній нагляд з боку регулятора за діяльністю банків, особливо, тих, що перебувають сьогодні у державній власності.

Література

1. Статистика. Основні показники діяльності банків України // Офіційний сайт НБУ [Електронний ресурс]. - Режим доступу : http://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=36807&cat_id=36798

2. Карчева Г. Т. Ефективність функціонування та перспективи розвитку банківської системи України / Ганна Тимофіївна Карчева. – Київ : Інститут економіки та прогнозування НАН України, 2012. – 520 с.

3. Бондаренко Л. А. Оцінка портфеля проблемних кредитів комерційних банків України в контексті забезпечення стабільності банківської системи / Л. А. Бондаренко, Т. В. Стародубцева // Вісник Університету банківської справи Національного банку України. – 2014. – № 2 (20). – С. 169–172.

4. Осечко Ю. І. Економічна сутність проблемних кредитів банку та їх класифікація / Ю. І. Осечко // Фінансовий простір. Банківська справа. – 2016. – № 1 (21). – С. 32–38.

5. Положення про визначення банками України розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями [Електронний ресурс] : затверджено Постановою Правління НБУ від 30.06.2016 р. № 351. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0351500-16

6. Козюк В. Тяжелый долг. Как очистить рынок от плохих кредитов [Електронний ресурс] / В. Козюк // Лига. Финансы. – Режим доступу : http://finance.liga.net/banks/2017/11/13/articles/55554.htm

7. Глосарій банківської термінології // Офіційний сайт Національного банку України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=123459

References

1. Statystyka. Osnovni pokaznyky diyal'nosti bankiv Ukrayiny. Ofitsiynyy sayt NBU. – [Elektronnyy resurs]. - Rezhym dostupu: http://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=36807&cat_id=36798

2. Karcheva H. T. Efektyvnist' funktsionuvannya ta perspektyvy rozvytku bankivs'koyi systemy Ukrayiny / Hanna Tymofiyivna Karcheva. – Kyyiv : Instytut ekonomiky ta prohnozuvannya NAN Ukrayiny, 2012. – 520 s.

3. Bondarenko L. A. Otsinka portfelya problemnykh kredytiv komertsiynykh bankiv Ukrayiny v konteksti zabezpechennya stabil'nosti bankivs'koyi systemy / L. A. Bondarenko, T. V. Starodubtseva // Visnyk Universytetu bankivs'koyi spravy Natsional'noho banku Ukrayiny - 2014. - 2 (20). - S.169-172.

4. Osechko Yu. I. Ekonomichna sutnist' problemnykh kredytiv banku ta yikh klasyfikatsiya / Yu.I. Osechko // Finansovyy prostir. Bankivs'ka sprava. – 2016. - 1 (21). – S. 32-38.

5. Polozhennya pro vyznachennya bankamy Ukrayiny rozmiru kredytnoho ryzyku za aktyvnymy bankivs'kymy operatsiyamy, zatverdzheno Postanovoyu Pravlinnya NBU vid 30.06.2016 r. №351. – [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0351500-16

6. Kozyuk V. Tyazhelyy dolh. Kak ochystyt' rynok ot plokhykh kredytov. / V. Kozyuk // Lyha. Fynansy - [Elektronnyy resurs]. - Rezhym dostupu: http://finance.liga.net/banks/2017/11/13/articles/55554.htm

7. Hlosariy bankivs'koyi terminolohiyi. Ofitsiynyy sayt Natsional'noho banku Ukrayiny. – [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=123459

Рецензія/Peer review : 12.01.2018
Надрукована/Printed : 12.02.2018
Рецензент: д.е.н., проф. Овчаренко Є.І.